

Az olvasó: Erdélyi magyar értelmiségiekkel találkozta?

A szerző: Ott akkor nem. Azt sem tudtam, kivel érdemes, kivel lehet felvenni a kapcsolatot. Horváth Andorral, Lászlóffy Aliékkal, a Helikonosokkal 90

után ismerkedtem, a Láng Zsolttal, Gálfalvi Györggyel, Kovács András Ferencsel, a marosvásárhelyi *Látósok*-kal, Egyed Emesével a kolozsvári egyetemről még később. Nem akartam kompromittálni senkit. Különben is a magam múltját

80 Karátson Endre

JÓ LAKÁSOM

AZ IRODALOMBAN

Excelsior. Kibédi Varga Áronról

kerestem, amit nem tekintettem közügynek. Székely barátságokat Nyugaton ápolitam.

Az olvasó: Székely barátságot?

A szerző: Pontosabban székely árnyalatút egy-két hivatkozás erejéig. Jól esett tudnom, hogy tagjai vagyunk egy többé-kevésbé mitikus sugárzású nemzetségnek, amely példát nyújthat a nyugati útkeresésben. Cs. Szabó László és Kibédi Varga Áron társaságában olyan nyugalom töltött el, amelyet akkor érez az ember, ha meghitt családi körben mozog, és még sem kell feladnia szellemi becsúgyát.

Az olvasó: Minek köszönhető, hogy kedvezően beszélsz a családról mint olyanról?

A szerző: Itt olyan családról van szó, amelyhez elvben tartozunk, valójában viszont kiestünk belőle.

Az olvasó: Ez minden nyugati magyar menekülthez vonatkozhat.

A szerző: Az átlag magyar menekültek futólag azonosítják egymást, felismerésük nem ráismerés. A székelyekben ott mozog a kiválasztottság igénye.

Az olvasó: Mint a zsidókban?

A szerző: Mutatis mutandis: színvonal, másság. No, meg a felelősség, amivel a kálvinisták önmaguknak tartoznak.

Az olvasó: És mit tartottál ebből családiasnak.

A szerző: Azt mondhatnám, a gyengédség többletét. Olyasmit, amit a bátyjától kaphat az ember. Vagy a bátyjának adhat. Vagy amilyent én szerettem volna adni az öcsémnek, ha életben marad. Apát nem mondom, de valójában azt is gondolom.

Az olvasó: Példaképnek is tekintetted őket?

A szerző: Személyes jellegzetességeiket tekintve aligha. Eléggyé különböztünk természetben, életszemléletben, modorban is. Ők ketten például hívókként is közel álltak egymáshoz. Agnosztikusként ezzel én mit kezdhettem volna? Azt becsültem bennük, hogy mindketten következetesen értékük szerint

élik életüket. És hogy e felől semmi kétséget nem táplálnak. És hogy ilyesmi egyáltalán lehetséges. Érdekes, hogy a magabiztosságot másoknál inkább korlátoltságnak tartottam, csöbe húztam, mikor csak alkalmam nyílt rá, ők ugyane tekintetben meggyőztek, székely szempontból tetszetek.

Az olvasó: Ez azt jelenti, hogy egy közösség nevében érezted 81 büszkének magadat.

A szerző: Amennyiben életképességét mutatták. Rangosító baráti gesztusokkal.

Az olvasó: Végül is barátaid voltak? Nem szoktad ezt a témát ennyire csűrni-csavarni.

A szerző: Csével való kapcsolatomat kitüntető barátságunk tartottam. Huszonnégy év különbség volt köztünk, őt a tanári szerepéből nemigen lehetett kimozdítani.

Az olvasó: Nyilván apafigura volt.

A szerző: Olyan székely apa, akivel irodalom összehozott, nem elválasztott tőle. Normatív műveltségéből nyílt ablak az újra is.

Az olvasó: Kibédi Varga viszont majdnem egykorú veled.

A szerző: Csak három évvel idősebb. S a régiiben is új: magát a modernitást testesíti meg.

Az olvasó: Nem lehet akkor apafigura. Vele egyszerűbb barátkozni.

A szerző: Közvetlenebb mindenestre. Csak éppen olyan bátya ő, aki beépítette magába az apafigurát. Sose felejttem el egyetlen találkozósomat egyik öccsével, Ödönnel. Valamilyen hotelszobában poharaztunk, Sándor mutatta be, én pedig gyerekkorukról faggattam. 1945-ben a Münchenbe menekült család egyetlen szobában lakott, a három fiú rajszúrozása zavarta a filozófia professzor apát, aki egy krétával vagy spárgával két részre osztotta a szűkös térséget, megtiltva az ifjúságnak a demarkációs vonal átlépését. Az engedetlen Ödön továbbra is átdobálta a játékait, a törvénytisztelő Sándor viszont valamennyit visszarakta a vonal mögé.

Az olvasó: Miért nevezted Sándornak, miért nem Áronnak?

A szerző: Úgy tudom, Sándor Áronnak keresztelték, és a magánéletben mindenki első nevéen szólítja. Apja viszont Kibédi Varga Sándor néven publikálta Kantnak szentelt munkáit, ezért használja fia írói névként az Áront.

Az olvasó: Hol ismerkedtetek meg?

A szerző: Párizsban. Vagy a forradalom egyik első évfordulójára rendezett francia összejövetelen, ahol Sartre-nak kellett volna szónokolni, de ő Kominternes barátságait nem akarván feladni, kicsúszott a felelősség alól, s helyette a vívódó humanista Jean Guéhenno beszélt; vagy a nyugati Magyar Írószövetség első közgyűlésén. Lehet, hogy mind a kettőn. Mindenképpen amfiteátrum kiképzésű előadó teremben. Mögülem, felülről hangzott fel zengő hangja, s így utólag azt mondanám, először a Guéhenno-félén, mert igen meglepett az akkoriban ritka

folyékony és szép francia hozzászólása. Magyarként beszélt, világosabban, összefogottabban, elvontabban, mint honfitársaink, akár a franciában csetlő-botló új menekültek, akár a darabos kiejtésű nyugatiak, Fejtőt, Garát beleértve. Akkoriban rögeszmeként igényeltem a színvonalas, mármint a külföld szemében

82 is színvonalas magyar megnyilvánulást, és Sándor varázslatosan megtestesítette ezt az eszményt.

Az olvasó: A színvonal hozott benneteket össze?

A szerző: A közeledés lendületét mindenképpen. Ha jól emlékszem, egyik amszterdami egyetem doktorandusza volt, talán már francia szakos tanársegédje is. Nagyjából ott tartott, ahová én a tanulmányaimmal Párizsban el akartam jutni.

Az olvasó: Doppelgänger? Vetélytárs?

A szerző: Pár év múlva versenyt úsztunk a nijmegeni uszodában, egy éjszaka az atlanti óceán homokpartján kicsit részegen versenyt is futottunk, de ez inkább legénykedésnek számított, mint szellemi versenynek. Hamar rájöttem, behozhatatlan az előny, amit olvasottságban, egyetemi tájékozódásban biztosít számára az a tizenöt év, amit előttem Nyugaton töltött, pláne ha hozzászámítom a filozófia professzor apát, akivel meghitt kapcsolatot tartott fenn, és akivel egy nyelven beszélt.

Az olvasó: Kisebbségi érzést nem keltett?

A szerző: Nincs bennem erre különösebb hajlandóság, és ő maga olyan magától értetődően hordozta képességeit, olyan udvariasan érezte, hogy amit ő elért, az mások számára is nyitva áll, hogy eszembe sem jutott irigykedve méregetni magamat hozzá. Inkább az foglalkoztatott, hogy az ő elvárásainak megfeleljek. Buzgóságommal egyszer túl is lőttem a célon. A hatvanas évek első felében rendeztük a Mikesen egy verselemző vetélkedőt. Csak a szövegeket jelöltük ki előre, Adytól a *Kocsiút az éjszakában*-t, Babbitól meg a *Költő életének pusztájáról*-t. Mást nem beszélünk meg. Alaposan felkészültem, ő pedig bele sem szagolt a házi feladatba. Kínosan jól szerepeltem, éreztem, hogy megbántódott. A következő évben ő rendezett holland egyetemi emberekkel és magyar részvétellel, ha jól emlékszem, az irodalomkritikáról egy félnapos szimpóziumot. Előző éjjel a szokásos Mikes korhelykedés hajnalig tartott, zákányosan, kialvatlanul nem sikerült összeszedni gondolataimat, és mondókámba belesültem.

Az olvasó: Kvittek lettetek.

A szerző: Nem ezt gondoltam. Sosem tartottam ellenfélnek. Különbségeinket is inkább szórakoztatónak tartottam. Eleinte főleg az ő nyugati formáját. Azon mértem le, hogy nekünk, ötvenhatosoknak mennyire másként forog az agyunk, a nyelvünk. Mennyire megültek bennünk a történelmi tapasztalatok. Elneveztem absztrakt magyarnak, amiben volt némi ugratás, de még több megbecsülés nyelvünk iránti alkotó hűsége iránt. Szabatosan, szépen beszélt hétköznapi érintkezésben, magyar nyelvű előadásait a tudásanyagot túl a kifejezés hatékony elevensége miatt is élveztem, és első hallásra megszerettem költészetét.

Sok kiváló magyar mű született Nyugaton, értékelem, fontosnak tartom András Sándorét, Horváth Elemérét, Kemenes Géfin Lászlóét, Papp Tiborét, Vitéz Györgyét, de emlékezetem mélyéről sort és strófát, visszhangosan visszatérőt jobbra Bakucz Józseftől és Kibédi Vargától hallok. Párizsban, még a rue Eugène Carrière-ben össze is hoztam két kedvencemet. Felettből udvariasan 83 beszélgettek egymással.

Az olvasó: Úgy értsem: mint ahogyan két nehézsúlyú birkózó ismerkedik utcai ruhában?

A szerző: Nézd, a költők is emberek. Mindenesetre én, az olvasó bajosan magyarázhattam volna egyszerre kettőjüknek, hogy külön-külön miért érzem őket telt hangzásúaknak.

Az olvasó: Mit mondanál utólag?

A szerző: Bakuczot rendkívüli láttató képessége, Kibédit jelentéstan virtuozitása miatt.

Az olvasó: Ez nem hangzás.

A szerző: De felolvasáskor még figyelemreméltóbban érvényesül. Nem is tudnám elképzelni, hogy Bakucz Kibédi verseit adja elő, vagy fordítva. Annyira személyiséghez nőttek, személyiségből jöttek a szövegeik.

Az olvasó: Egyáltalán előfordult az emigrációban, hogy egy költő egy másik költő versét olvassa fel nyilvánosság előtt?

A szerző: Legfeljebb elhalálozottét. Különbözik így van ez mindennél: amíg él, a szerző szólítja meg a hallgatókat, aztán vagy örökbe fogadja az utókor, vagy nem.

Az olvasó: Nem minden szerző ad elő megnyerően. Van, aki nem elég jóképű, van aki motyog, sete-sután olvas fel.

A szerző: Bakucz látványosan sápadt, tojásdad arcából feketén sütött a szeme, spanyolos légy szakállkája választékosan és csábosan ritmizált a szöveggel. Kibédi gondolatoktól dudorodó zsenihomloka, férfiasra formált, arisztokratikus vonásai egységet képeztek előadó baritonjával.

Az olvasó: Biztosra mehettek.

A szerző: Így is volt. Bakucz különösen a *Magyar Műhely* rendezvényein tündökölt, Kibédi Varga a Mikes Kelemen Kör Irodalmi estjein. Mítosza Bakucznak lett még életében. Ő minden idegszálával a költészetet szolgálta, képviselte, vitte diadalra.

Az olvasó: Te most ranglistázol?

A szerző: Inkább az foglalkoztat, hogy telt hangja és megragadó előadói képessége ellenére Kibédi Varga miért nem jutott hasonló hírnévhez. Azt figyelem meg az évek során, hogy az embereket hozzászoktatja kiválóságához.

Az olvasó: Megunták?

A szerző: Szó sincs róla. Csupán nem érezték benne a kockázatot. A viaskodást. Sándor mindent a lehető legjobb formában mutatott be. Nem csak

a verseket. Élvezte előadó tehetségét tudományos előadásáiban. Mikor nemzetközi kongresszuson elnökölt, öt nyelven nyitotta meg az ülést. Angolul, franciául, hollandul, magyarul, németül. Névsorban mondom, ő viszont mindig azzal az idiómával kezdte, amelyiket a vendéglátó országban beszéltek. Az ilyen 84 bemutatkozásokat általában elismerő moraj fogadta. Előadásait pedig taps. Strukturalista poétikaelmélet, retorikai kérdések, később kép és szöveg kapcsolatának tekintélyes szakértőjeként tartották számon, s ugyanolyan hozzáértően taglalta a barokk esztétika problematikáját, mint a posztmodern szemléletet. Múlt időben idézem fel gáncsnélküli lovag szerepét a teoretikus beszéd arénaiban, jóllehet nyugdíjba vonulása után szinte még többet szerepel tudományos konferenciákon, mint egyetemi tanár korában. S mindezt látszatra természetesen, csöppnyi erőfeszítés nélkül.

Az olvasó: Miért? Igazából talán erőlködik?

A szerző: Alaposan felkészül, mindennek utána olvas. Sophie, harmadik felesége, aki maga kiváló Proust-kutató, 1999-ben férje dolgozó szobájába azzal vezetett be, viccelődve persze, hogy a borzalmak kamrájába (*chambre des horreurs-be*) lépek. Négy méter hosszú asztalon szerteszéjjel nyitott könyvek, felstószolt, leomlott folyóiratok, teleírt jegyzetlapok, bűzös hamvvedrek, poros pápaszem, irdatlan lexikonok, székek ugyanilyen rakománnyal, kivéve kettőt, melyet a döbbenetes teherbírási magiszter ülésre használt két ódon írógépet váltogatva, s ezen az akkor pár órára elnéptelenedett csatatéren bevetésre kész új erővonalak kígyóztak elszántan, újabb mérkőzésekre készen.

Az olvasó: Mindennek semmi nyomát nem találni munkáiban.

A szerző: Mindenről tud, sosem tudákos, ékesszóló, sosem szónokias, körültekintően pontos, sosem pedáns, korszerű, mentes minden zsargontól.

Az olvasó: Túlságosan példás, semmi esendő. A mítoszhoz ennyi nem elég.

A szerző: Pedig nem zárkózik el dévaj röhögésektől sem. Magam előtt látom hajnali háromkor a Mikesen egyik kezében jenéveres pohárral, másikkal térdét csapkodva, a vigalomtól eltorzult ábrázattal Trágár Trisztán és Lejtős Lanka pornó történetéhez ötleteket szolgáltatva.

Az olvasó: Osztályelső a rosszcsonatok között?

A szerző: Tudja értékelni a zabolátlanságot, de zabolátlanok sohasem mondható.

Az olvasó: Hát igen, a mítosz nincs meg szertelenség nélkül. Ő, ha jól értesülök, a holland és a magyar Tudományos Akadémia tagja. Oda a példásakat, a kifogástalanokat hívják. Mármin a tudósok szakosztályába. Mondd csak, abban a dolgozószobában láttad-e az akadémikus mellett a költő nyomát?

A szerző: Nem. Ott a tudós installálta magát.

Az olvasó: Talán itt a magyarázat

A szerző: Lehet. 1993-ban a párizsi Magyar Intézet francia nyelvű bemutatót rendezett neki. Kérdezői között ott voltam én is. Azzal kezdtem, mi ő

szerinte hatalmas és sikeres munkásságának a titka. Azt válaszolta, törekszem a világos, pontos, értelmes beszédre. Láthatóan a professzor felelt. – Hol a helye ebben a törekvésben a költőnek? – A költő más – felelte kissé kényszeredetten. Nem idézem szóról-szóra, csak a költő diszkrét háttérben maradását jelzem.

Az olvasó: Nehéz lett volna ott magyar költőnek önmagáról kapásból franciául vallania. Vajon magyarul sem nyilatkozott sehol poétikájáról? 85

A szerző: Eltekintve első kötetének rövidre fogott fülszövegétől, sokáig jóformán nem. Egy negyed század után, 1989-ben a *Szépen* című válogatásának utószavában (1987-ben írta) végül néhány markáns oldalon vázolta a lírai költészetről alkotott felfogását és saját gyakorlatát. Különösképpen az akkor közérthetőbb kifejezőmódozhoz szokott, hazai olvasó számára. Ebben az esszében a tőle megszokott példás világossággal kifejtette, milyen nyelvszemlélet különbözteti meg a tudós és a költő munkáját. Nagyjából arról van szó, hogy a tudós pontosan, tárgyilagosan akarja leírni kutatása tárgyát, a költőt viszont nem érdekli az ilyen kommunikáció, ő alanyian megteremt a jelentést, szavai nem közölnek, hanem „kijelentenek – és cselekesznek”.

Az olvasó: Idáig rendben. De hogyan működik a két felfogás egy személyben?

A szerző: Noha Sándor nem szívesen magyaráz, a kérdéssel szembesült. Áttételesen, általánosságban veti fel: „hol a költészet helye a kulturális tevékenységek között?” S aztán igyekszik a választ amennyire lehet csak félig megadni. Emlékeztet arra, hogy mind a hagyományos műfajelmélet, mind a modern szövegelmélet alig foglalkozik a lírával, nagyjából azért, mert a költői megnevezésen nem lehet számon kérni a valóságot, az igazságot. Sándor nem teszi hozzá, hogy a megnevezés önmagában világteremtés. Megmarad a kimondás gondjánál, a tudóssal való egybevetéssel: „...a költő nem osztozik a tudós optimizmusában, nem bízik a világ valóságképező erejében, abban, hogy a szavak képesek megragadni a lényegét.” Saját lírikusi helyét így fogalmazza meg: „...a költő felkeresi a határmezsgyéket, azokat a helyeket, ahol a szavak két világ közé ékelődnek és egyszerre csengenek hamisnak és igaznak. Ez a megfoghatatlan kétértelműség, úgy tűnik, a lényeg záloga.”

Az olvasó: Ez a megfoghatatlan kétértelműség mindenesetre éppen ellenkezője a világos, pontos beszédnek. A te Sándorod egy személyében két ember kér szót, egymást tagadják. Nyilván nehéz neki a maga teljességét bemutatni egyes szám első személyben. Gondolom, ezért nem született mítosza sem. A közönség nem tudta mihez tartsa magát: a tudós túl jól dolgozott a költő ellen.

A szerző: Még szerencse, hogy lehet őt mítosz nélkül is élvezni, nagyra tartani. Amióta első kötetében, a *Kint és bent*ben olvastam *Isten* című versét, azóta is visszhangzik emlékezetemben:

*Fosztóképzőkkel kell szólni az Istenről,
mert Ő képez és foszt,
mert Ő képes és foszthatatlan
Ő Maga
mi
Mások vagyunk
Képtelenek és foszthatók*

*Mások vagyunk és másolunk
képünk futó meztelen árnyék
helyet nem kapunk nyomot nem hagyunk
helytelen súlytalan nyomtalan másság
árnyékunkat is mások ássák
kölcsonbe élünk magunk
nincsen*

*Ő Maga
mag és magtalanság
kép és képtelenség
fajsúlyuktól meg kell fosztani szavainkat
fosztóképzőkkel kell szólni az Istenről,
hogy meg ne fosszuk Semmitől
a Mindent*

Az olvasó: Érdekes. Pedig te igazán nem vagy istenes.

A szerző: Agnosztikus vagyok. Olyan, amilyenek a vers az Istent akarja mondani: istentelen. Persze, hogy figyeltem a követelésre. Némi vonakodással, mert miért kellene beszélni Istenről akár fosztóképzőkkel, akár mással. Van benne kötelességérzet, de a kategorikus imperatívusz tuszkolásait visszaélésnek tartom. Elfogadom viszont a költői provokációt. Hagyom, hogy neki kell. Annál inkább, mert ez a fosztóképzős hozzáállás izgalmas.

Az olvasó: Mindenféle jelentésekkel szemben kellene neki a fosztóképzők. Minősítések, meghatározások csak részletek: ezek kizárnak más részleteket, vagyis tagadják a mindent. Költőd teológiában jártas keresztyén hitvalló, Isten olyan abszolútum, melyet az emberi gondolat nem tud megragadni. Marad a hit.

A szerző: Miért nem mondod rögtön, hogy Platón felfoghatatlana körül Kant korbácsa suhog? Ám ez a fosztóképző azért izgalmas, mert a beszéd motívumát tolja előtérbe. Hitről nem esik szó. A felfoghatatlan nem kimondhatatlan. Sándor a fosztóképzőt nyelvtani értelem helyett etimológiai értelemben használja: fosztással képezni, vagyis létrehozni. Éppen az ellenkezőjét, mint amit a fosztástól várhatunk.

Az olvasó: Isten ezek szerint a költő kijelentésének a függvénye?

A szerző: Az Isten, ahogy a szövegben áll, és nem Isten, ahogy a templomban mondják. Az Isten, névelővel, inkább fogalom, mint lény. Ami magába foglalhatja a Semmit is.

Az olvasó: Nem olyan egy kicsit, mint maga a költészet?

87

A szerző: Áttételesen is lehet olvasni. Így ráatalálunk rögtön a beszéd kettős létezésére, valósággal színpadi rendezésben. Voltaképpen azok, akikről többes szám első személyben szól a vers, a „mi”-k jelennek meg valamiféle fosztóképzős kezelés után, hiszen ruhájuk nincs, helyük, nyomuk, súlyuk sincs, egyáltalán híján vannak minden önálló létezésnek. Merhetem-e mondani, hogy a tudósokról, illetve a tudósok beszédéről van szó, amelynek egy rajta kívül elhelyezkedő valóság szabja meg érvényét? Ennek a súlya. Ahhoz, hogy a költészet teljessége létrejöjjön „fajsúlyuktól meg kell fosztani szavainkat”. Ezt mondja a tudós, aki egy másfajta beszédben az élet teljességét akarja elnyerni, jelen esetben egy mindent, még a semmit is magába foglaló, „képes és foszthatatlan” azonosságot.

Az olvasó: A költő istenül?

A szerző: Nem hiszem, hogy Sándor ilyen romantikus hübriszszel kacérkodna. Úgy vélem, olyasmit akar kijelenteni, hogy a költői beszéd cselekedete juthat a legközelebb az istenség misztériumához. Aki a költészet mércéjét az abszolút szintjére helyezi, beszélhet-e róla profán, tudós nyelven? Saját gyakorlatáról talán ezért nyilatkozik vonakodva közönség előtt: mégiscsak tudós is ő, megfoghatatlan kétértelműségekkel nem szívesen áll elő.

Az olvasó: Vagyis nem lehet könnyű a kettőnek egy személyben összeférnie. Semmi a Mindenben, ellentmondás ez a javából.

A szerző: Barokk szemlélet. A hatvanas években Sándor szenvedélyesen tanulmányozta a barokk stílust, a barokk világnézetet. Olyan lelkesen idézte fel a kettőségétől mozgalmas művészetet, az „állandóan dúló, állandóan feloldásra leő harcot”, hogy nehezen lehetett eldönteni, az energia, amelyről szól, rajta kívül vagy ő magában benne tombol.

Az olvasó: Egyáltalán érdemes-e törni ezen a fejünket?

A szerző: Amennyiben így rákérdezhetünk arra, hogy helytáll-e a tudós és a költő beszédének szöges szembeállítás. Vegyük az idézett vers utolsó sorait: „hogy meg ne fosszuk Semmitől/a Mindent”. Üssük fel Sándor magyar nyelven írott tanulmányát, amely a barokk irodalomról és világnézetéről szól: „Ugyanakkor azonban semmi is az ember, minden és semmi egyszerre. Pascal híres aforizmája, mely szerint az ember a Mindenhez viszonyítva semmi, de a Semmihez viszonyítva minden, a barokk emberképet is kitűnően jellemzi.” E tanulmányban a tudós beszél. Feltehetően ő tájékoztatta a költőt, jöllehet ennek verse három évvel előbb jelent meg. Azt is mondhatjuk, a költő a tudós ismereteiből faragott elmés

csattanót. Együttal meg is változtatva a jelöltet, a tudós barokk emberképét istenképpé módosítva. Emezt úgy is olvashatjuk, hogy az Isten nem nélkülözhet Semmit. A világ teljességére van szüksége, ezen keresztül ismerheti meg őt a teremtmény. Legalább is a tudós a maga világos nyelvén ezt fejtegeti

88 Luis de Granadát összefoglalva: a természet „egy elkápráztatóan színes és rejtvényekkel teleplántált kert, melyet Isten minden részében az ember gyönyörködtetése és megtérítése végett teremtett”.

Az olvasó: Jó, jó, lehet óra hosszat értelmezni. Mindenesetre a tudós láthatólag ihleti a költőt. De fennáll-e a kölcsönösség? Érintheti-e és megérinti-e az alanyi költő a tárgyilagos tudóst?

A szerző: Első látásra amannak nincsen sok köze emehez. Annál kevésbé, mert a költő, jóllehet nem lett hűtlen sem Bouhours atyához, sem Nyéki Vörös Mátyáshoz, nem zárkózott be a barokk világ pazar kincseskamrájába sem, és Mallarmé nyomán egy szikárabb, tömörítőbb nyelvkezelésű poétika felé tájékozódott, mely a „szavak által nyújtott másik valóság” megközelítését tűzi ki célul.

Az olvasó: Az a Mallarmé, ugye, valami francia manierista?

A szerző: Így is lehet nevezni, de tegyük hozzá, hogy felsőrendű. A tömörítő, a fosztóképzős versek manieristája, ami, nemde, Sándor művésztétől sem idegen. No, de, bár a barokk irodalom a manierizmus csúcsteljesítményeit nyújtja, itt most nem a költő fejlődését széljegyzetelem – hiszen akkor legjelentősebb mérföldkőként bizonyára Georg Trakl expresszionizmusát kellene megidézni -, hanem a költő esetleges jelenlétét a tudós munkáiban.

Az olvasó: Lehetséges ez? Abból indultunk ki, hogy a költő és a tudós nyelvhasználata nem egyeztethető.

A szerző: Inkább analógiát keresnék. Nem egy tanulmányt, hanem a tanulmányok burjánzását.

Az olvasó: Nem értem.

A szerző: A tanulmányok mennyiségére és változatosságára gondolok. Eleinte magukra vonják a figyelmet a nagy elismerést és érdeklődést keltő francia nyelvű munkák a klasszicizmusról, az irodalom és a retorika, majd a kép és a szöveg kapcsolatáról, irodalomelméletekről. Az érdeklődést komolyan mondom. Tanúskodhatom is, hogy a lille-i egyetemi könyvtárból ellopták a *Rhétorique et littérature* című kézikönyvét, s a hoppon maradt diákok botrányt csaptak, amikor a könyvrendelésekért felelős adminisztratív személy nem akart másik példányt beszerezni. Zárójel bezárva. Folytatom a franciául, németül, angolul, magyarul írott tanulmányok és esszék tömkelegével, a fentebbi témakörből épp úgy, mint stílus- és ízlésdivatok elemző bemutatásából a giccstől a realizmuson s a romantikán át a posztmodernizmusig, eszme- s irodalomtörténeti kérdések taglalásáig, módszertani merengésektől kortárs szerzők éles szemű felvezetéséig, Utóbbi hírem szerint a *Gesamtkunstwerk*ről értekezett, valamint az álom és a képzelet kapcsolatáról, de egyszer mintha azt említette volna, hogy egy eldugott francia

városka vadászújságjába készül cikket elhelyezni. Ő már nem emlékszik rá, de én még hallok hangjában a tudós játékos derűjét: „Pikáns adat lesz a bibliográfiámban”.

Az olvasó: Habzsoló mindenevő?

A szerző: Ilyen fogalmazással kizárod a testből a szellemet. Sándort pedig éppen a szellem szüntelen szereplése jellemzi. S az a szinte naiv öröm, amivel a szellemi tornába veti magát, legyen az művészeti tárlat, szimpózium, vagy gondolati nyereséget ígérő találkozás akár fennkölt, akár „furcsa” emberekkel.

Az olvasó: Így súgna a költő a tudósnak?

A szerző: A barokk költő. Aki gyönyörködve jártatja szemét a könyvek és emberek sokadalmán, mert színeikben és rejtvényeikben az Isten tükröződik.

Az olvasó: Szóval mindez a gondviselés visszfénye, önmagában, önmagáért nem is érdekes?

A szerző: Sándor rendületlen hívő, a világ változatosságából és mozgalmasságából merít hozzá lendületet. Ugyan soha nem beszéltem vele erről, mert az ő kategóriái mások. Komolyan vette Kantot az ő egyetemesen lehatárolt rációjával, a mélylélektant gyanús tanként kezeli. Mindenesetre a szublimáló hittel cinkos erkölcsi kényszerképzet teszi magyarázhatóvá az ő nekirugaszkodásait, kulturális száguldásait; e nélkül nemigen térhetne ki a hemzseggő, mindenütt mértéktelenül ott levés vádja elől.

Az olvasó: Egyfajta barokk Kantot látsz benne?

A szerző: Ez az ő költői életstílusának eredetisége. Vedd hozzá nagyvonalúságát, lebegését az emberi esendőségek felett. Elmondom azt az esetet, amelyben nem egészen evilági lény sugárzásával jelenik meg.

Gyergyai Albert többször felemlgette, hogy csak széltében járta be Európát, sem feljebb, sem lejjebb nem utazott a Budapest-Párizs között húzódnó szélességi fokon. Javasoltam neki, hogy elviszem Hollandiába, és megbeszéltem Kibédiivel, hogy meghívja az amszterdami egyetemre előadást tartani Flaubert-ről, egyik kedvenc szerzőjéről, akit a Sorbonne-on is méltatott már érdekesítően. Sándor rendkívül előzékenyen mindent elrendezett. Úgy beszéltük meg, hozzájuk futunk be vacsorára, Gyergyai szállodában fog aludni. Kocsival vittem az „előadót”. Már 1969-ben is zsúfolt volt az északi autópálya, kamionok fröcsköltek a Belgiumban nekivadult, döbbenetes felhőszakadás locspocsát. Az amúgy is kimerítő utazás nyomasztóra sikeredett. Kibédiék portáján vendégsereg gyűlt össze a hazai professzor tiszteletére, ő pedig fáradtan nem vágyott szereplésre. Végre finom vacsorához ültünk, melynek során Sándor felsorolt egy sor nagyhírű francia előadót, akik megtisztelték az amszterdami francia tanszéket. Gyergyai azonban nem örvendett az illusztris társaságnak, inkább alaposan megszeppent. Gátlás ébredt benne, éjszaka pánik fogta el. Korán reggel

telefonált a szálloda portása, hogy az idegen úr visszaindul Párizsba. Még utolértük. Sápadtan, magába roskadva ült a fülkében, maradásra nem lehetett bírni. Elhülten mentünk ki a pályaudvarról, én eléggé ijedten is. Tudtam, Sándor 90 összeharangozott egy sereg kollégát vidéki egyetemekről is, ezek pedig már elindulhattak vonaton, kocsin, el sem érhetően – az előadásnak másfél óra múlva kellett volna kezdődnie. Mi lesz ebből? – nyugtalankodtam restelkedve. Sándor kinyújtotta a lépést az egyetem felé. Megnézem, mit tehetek, mondta nagy önuralommal, és felém fordulva szelíden mosolyogva hozzátette: „Bandi, Bandi, milyen neurotikus barátaid vannak.”

Az olvasó: Ez téged meghatott?

A szerző: Egy egész életre. És persze elgondolkoztatott.

Az olvasó: Hogy a természete teszi ilyen elnézővé vagy a gondolkodása?

A szerző: Nehéz a kettőt egymástól elválasztani. Nekem a barátság mibenlétén járt a fejem. Nagylelkűsége a kalamajka kellős közepén, amit én hoztam rá szívből jött. Jól is esett a szinte krisztusi türelem gyengédségét élvezni. Lefegverzett hitetlenségemben.

Az olvasó: Megtérített?

A szerző: Ez, azt hiszem, lehetetlen. Azon csodálkoztam, hogyan születhet összhang közte, aki igent mond a teremtésnek, és köztem, aki nem fogadom el.

Az olvasó: Székelyek vagytok, azt akarod mondani?

A szerző: Az biztosan segít. Szembeszállunk a kihívásokkal, vagy kicselezzük őket. Gondoltam arra is, hogy a jó barátság nem függ feltétlenül a vallásos felfogástól.

Az olvasó: No, meg te is tudós és író vagy egy személyben.

A szerző: A szerkezeti hasonlóság alighanem szerepet játszik. Ha pedig már itt tartunk, említem a legfontosabbat, ama bizonyos „másik valóságot” amelyről filozfként ő is, én is híreket hozunk mások szövegeiből, s amelyre utalunk, amelyet, ha lehet, felidézünk a magunk írásaiban.

Az olvasó: Csak ez nem ugyanaz a valóság. Vagy mégis?

A szerző: Mindenesetre másképpen nevezzük. Sándor azt mondja erről a műveletről: „a lélek szépen emelkedik”, én pedig éppen ellenkezőleg inkább azt: a lélek alámerül, hol szépen, hol nem. Igaz, tudatunkkal egyik sem meghatározható, csupán szavainkkal testesíthető. Ez utóbbiak felhasználása sem egyforma. Mindazonáltal, azt hiszem, kettőnket tartottak a Mikes Irodalmi estjein a két legtalányosabb szerzőnek. Őt versei, engem prózám miatt.